

ПОДІЇ. ЗАХОДИ. КОМЕНТАРІ

Делегація Венеційської комісії та Ради Європи в Центральній виборчій комісії

АКТУАЛЬНА ТЕМА

Вибори у зонах, постраждалих від конфлікту, ускладнені втручанням третьої сторони

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

Міжнародні стандарти та найкращі практики електронного голосування

ЛЮТИЙ 2020 FEBRUARY

ВІСНИК

ЦЕНТРАЛЬНОЇ ВИБОРЧОЇ КОМІСІЇ

КОМЕНТАРІ НАУКОВЦІВ

РОЗ'ЯСНЕННЯ ФАХІВЦІВ

ОЦІНКИ ЕКСПЕРТІВ

ЗВОРОТНИЙ ЗВ'ЯЗОК

ОСВІТНІ ПРОГРАМИ

АКТУАЛЬНІ ІНТЕРВ'Ю

ПРАВОВА КУЛЬТУРА

ЗВ'ЯЗКИ З РЕГІОНАМИ

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

ПОДІЯ

#ЯВЦВК

У Центральній виборчій комісії вперше відбулася екскурсія для старшокласників Київської області. За кілька годин вони опанували експрес-курс еволюції виборів від стародавніх Афін до сучасної України. А потім чудово впоралися з роллю виборців і членів дільничної виборчої комісії

ЗМІСТ

ЛЮТИЙ • 2020

ПОДІЇ. ЗАХОДИ. КОМЕНТАРІ

Резонансне питання:
Технології "двійників" **6**

Делегація Венеційської комісії та Ради Європи
в Центральній виборчій комісії **8**

Місцеві вибори
за новим законодавством **10**

#ЯвЦВК. Комісію вперше
відвідали учні старших класів **12**

Гендерна рівність – у центрі уваги **14**

Серед пріоритетів – просвіта виборців **16**

УДОСКОНАЛЕННЯ ВИБОРЧОГО ПРОЦЕСУ

Рекомендації за результатами національної
конференції: «Президентські та парламентські
вибори 2019 року в Україні» **24**

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

Історія інтернет-голосування в Швейцарії **28**

Міжнародні стандарти та найкращі практики
е-голосування **32**

АКТУАЛЬНА ТЕМА

Про вибори у зонах, постраждалих
від конфлікту, ускладнені втручанням
третьої сторони **18**

ВИБОРИ ЗА КОРДОНОМ

Дострокові парламентські вибори в Ірландії **34**

Позачергові парламентські вибори
в Азербайджані **35**

"Червоно-зелені" перемогли на виборах
до парламенту Гамбурга **36**

Вибори в Ірані: консерватори перемогли
за рекордно низької явки **37**

У номері використано повідомлення пресслужби Центральної виборчої комісії, інформацію з офіційних сайтів та сторінок у мережі Facebook ЦВК, Державного реєстру виборців, Центру управління навчанням учасників виборчого процесу, громадських та неурядових міжнародних організацій, українських та зарубіжних інформаційних агентств, а також інформацію з відкритих джерел.

Архів номерів журналу "Вісник Центральної виборчої комісії" можна переглянути за посиланням:
<https://www.cvk.gov.ua/visnik-tsentralnoi-viborchoi-komisii.html/>

VISNYK of the CEC of Ukraine

FEBRUARY • 2020

6 **EVENTS. ACTIVITIES. COMMENTS**

Resonance Question: "Lookalike" Technologies

Every time before the elections, there is a problem of using manipulative electoral technologies as a method of influencing the will of citizens. In particular, "lookalike" technology, when people with the same surname are deliberately registering as candidates for the same purpose, and sometimes using their names or patronymic. Elections in Kharkiv, scheduled for March 15, 2020, were no exception.

8 **Delegation of the Venice Commission and the Council of Europe at the Central Election Commission**

On February 24, the Central Election Commission hosted a working meeting of the Chairman of the Commission, Oleg Didenko, with the delegation of the Venice Commission, headed by its Secretary, Mr. Thomas Markert. Representatives of other Council of Europe structures, as well as CEC Vice-Chairman Vitalii Plukar, CEC members Serhii Postiviyi, Pavel Liubchenko and acting supervisor of the Commission Secretariat Kateryna Sharah also took part in the event.

10 **Local elections under the new legislation**

Member of the Central Election Commission Irina Yefremova participated in a training seminar-workshop "Electoral Code of Ukraine: Basic Provisions of Organizing and Holding Local Elections", which was held in Kharkiv.

11 Deputy Chairman of the Central Election Commission Serhiy Dubovyk participated in a seminar on "Features of the Electoral System in the Context of Implementation of New Election Legislation in Ukraine", organized by the Kyiv Regional Council.

12 **#I'matCEC. The commission was first visited by high school students**

On February 20, the Central Election Commission held an excursion for students of schools of Kyiv region. They represented practically all districts of Kyiv region - 5 cities and 5 united territorial communities. The organization and holding of this innovative event was co-sponsored by the Commission secretary, Olena Hataullina, along with CEC members Victoria Hlushchenko and Serhii Postiv.

14 **Gender equality is the focus**

On February 11, the Central Election Commission met with representatives of women's NGOs. The event was attended by members of the Commission Victoria Hlushchenko, Oleksandr Karmaz and Andrey Hevko, as well as by representatives of the International Foundation for Electoral Systems (IFES) in Ukraine.

16 **Among the priorities is voter education**

On February 19–21, the Central Election Commission held a three-day BRIDGE methodology training on the topic "Civic Education and Voter Education" at the Central Election Commission. It was attended by members of the CEC, members of the Secretariat of the Commission, as well as by the representatives of international and non-governmental organizations working in the field of elections and involved in civic education.

18 **TOPICAL TOPIC** **Reflections on elections in conflict-affected areas complicated by third-party intervention**

International Experts Victoria Florinder, Program Manager for the European Electoral Support Center (ECES), Senior Conflict Management Advisor, and Stefan Koman, ECES Adviser on Legal and Electoral Administration, shared their views on post-conflict areas elections.

24 **IMPROVING THE ELECTORAL PROCESS** **Recommendations of the report on the results of the national conference: "Presidential and parliamentary elections of 2019 in Ukraine"**

28 **INTERNATIONAL EXPERIENCE** **History of online voting in Switzerland**

32 **International e-voting standards and best practices**
How it was implemented and how internet voting is conducted in Switzerland is analyzed in a study on the feasibility of using new election technology in Ukraine by the International Foundation for Electoral Systems (IFES). The survey also generalized international standards and best practices for e-voting.

34 **ELECTIONS ABROAD** **Early parliamentary elections in Ireland**

The early elections in Ireland, which took place on February 8, culminated in a multi-year period when two political parties, the Fine Gael Conservatives and the Liberals of the Fianna Foyle party, were defining the country's policies. According to the results of the vote, nationalists Shinn Fein became the third influential political force.

35 **Snap parliamentary elections in Azerbaijan**

Azerbaijan holds the first ever snap parliamentary elections to be held in November 2020, but in December 2019, President Ilham Aliiev announced early voting after the dissolution of parliament.

36 **Red and Green won Hamburg parliamentary elections**

Social Democrats and Greens won 82 out of 121 seats in the Hamburg parliament. Free Democrats as well as right-wing populists barely broke the five percent barrier.

37 **Election in Iran: Conservatives win at record low turnout**

On February 23, parliamentary elections were held in Iran. Conservative candidates received all 30 seats in parliament from Tehran's capital. There are 290 seats in the Iranian Parliament

Резонансне питання

Щоразу напередодні виборів постає проблема використання маніпуляційних виборчих технологій як методів впливу на свідомість виборців. Зокрема, технологій "двійників", коли кандидатами в депутати умисно реєструються особи з однаковими прізвищами, а іноді й іменами чи по батькові. Вибори на Харківщині, призначені на 15 березня 2020 року, не стали винятком.

Як відомо, на проміжних виборах народного депутата України в ОВО № 179 ЦВК зареєструвала кандидатами у народні депутати України Світличну Яну Олексіївну, фізичну особу-підприємця, та Світличну Юлію Олександрівну, ексголови Харківської ОДА.

Відтак представники неурядових організацій і громадянського суспільства обурилися такому фактові, називаючи його оманою виборців і використанням брудних виборчих технологій. Необгрунтовані звинувачення посипалися передусім на адресу Центральної виборчої комісії, що спричинило суспільний резонанс.

Хоча реакція ЦВК не забарилася, проте слова Голови ЦВК щодо ситуації в 179 виборчому окрузі в окремих випадках були сприйняті не як пояснення логіки дії Комісії в конкретній ситуації і в межах існуючого правового поля, і не як привернення уваги до відсутності законодавчих критеріїв та формальних підстав для того, щоб називати кандидата «клоном», а як спроба виправдати технології загалом. Відтак Олег Діденко більш детально зупинився на цьому питанні і закликав громадськість до дискусії.

Технології "двійників"

"Спільними зусиллями ми зможемо значно підвищити якість виборів в Україні"

11 листопада 2019 року Центральна виборча комісія прийняла постанову № 1954 «Про пропозиції щодо вдосконалення Виборчого кодексу України, повернутого з пропозиціями Президента України для повторного розгляду Верховною Радою України» (<https://act.cvk.gov.ua/.../pro-propozitsii-shhodovdoskonalen...>), якою чи не вперше в історії України запропонувала на законодавчому рівні впровадити механізм протидії використанню технологій, спрямованих на введення в оману виборців (зокрема – технології «двійників»).

Пропонувалося встановити таку підставу для відмови в реєстрації та для скасування реєстрації кандидатів, як встановлення Центральною виборчою комісією обставин, що дії особи, висунутої кандидатом, щодо реєстрації її кандидатом, на відповідних виборах, спрямовані на введення в оману виборців, перешкоджання вільному формуванню ними своєї волі.

Таке повноваження ЦВК дозволяло б протидіяти як спеціальному створенню «клонів» кандидатів шляхом відповідної зміни імені та прізвища, так і пошуку й залученню до виборчого процесу однофамільців відомих кандидатів.

Пропонуючи ці норми, ЦВК мала на меті передусім привернути увагу до технологій, які перешкоджають принципу вільних виборів та спрямовані на те, щоб шляхом введення виборців в оману спотворити результати народного волевиявлення, зокрема технології "двійників".

Проте, наша пропозиція була піддана різкій критиці як з боку народних депутатів України, так і з

боку громадськості, оскільки в ній побачили надмірне розширення дискреційних повноважень ЦВК в цьому питанні і потенційну можливість зловживань шляхом штучного перешкоджання участі окремих осіб у виборах.

І, мабуть, варто визнати, що ця критика заслуговує на увагу. Можливо, більш оптимальним способом вирішити зазначену проблему було б визначення на законодавчому рівні чітких критеріїв, за якими ЦВК могла б оцінювати наявність чи відсутність спроб введення в оману виборців, критеріїв, за якими можна було б відрізнити «двійника» чи «клона» від реального кандидата. При цьому для юридичної чистоти можливість встановлення таких критеріїв повинна бути передбачена на конституційному рівні, адже саме в Конституції України прописані вичерпні підстави для обмеження пасивного виборчого права, які не можуть бути звужені навіть законом.

І це досить складне завдання, адже такі критерії повинні не тільки забезпечити ефективну боротьбу з технологіями на виборах, а й гарантувати права кандидатів на участь у виборчому процесі. І вирішити його можна лише шляхом широкого обговорення та спільними зусиллями експертного середовища, представників громадськості, народних депутатів України, ЦВК та інших зацікавлених осіб. А, можливо, шляхом такої дискусії буде досягнуто консенсусу, що жодних законодавчих критеріїв не потрібно, що обмеження пасивного виборчого права в такий спосіб не виправдане, а суспільство еволюційним шляхом повинно дійти до недопустимості застосування будь-яких «брудних» технологій на виборах...

Тому будемо вдячні усім небайдужим за конструктивні пропозиції з цього приводу, які варто надсилати на офіційну електронну адресу ЦВК: post@cvk.gov.ua.

Делегація Венеційської комісії та Ради Європи в Центральній виборчій комісії

24 лютого у Центральній виборчій комісії відбулася робоча зустріч Голови Комісії Олега Діденка з делегацією Венеційської комісії та деяких структур Ради Європи на чолі з Секретарем Венеційської комісії паном Томасом Маркертом. У заході також взяли участь заступник Голови ЦВК Віталій Плукар, члени Комісії Сергій Постівий, Павло Любченко, виконувач обов'язків керівника Секретаріату Комісії Катерина Шараг та помічник Голови ЦВК Оксана Костів.

Сторони обговорили широке коло питань, пов'язаних насамперед з Виборчим кодексом України в контексті підготовки до чергових місцевих виборів восени 2020 року.

Щодо основних викликів, які стосуються Кодексу, то, за словами Олега Діденка, в аспекті майбутніх місцевих виборів слід сказати про нову виборчу систему, яка може виявитися доволі

складною як для членів виборчих комісій – під час організації виборів, так і для виборців – у сенсі її розуміння. Відтак, аби нівелювати ймовірні складнощі, необхідно організувати широку інформаційно-роз'яснювальну роботу. Перші важливі кроки в цьому напрямку Комісія за підтримки міжнародних партнерів уже робить.

Відповідаючи на запитання представника Конгресу місце-

вих і регіональних рад Ради Європи пані Ренате Зікмунд щодо основних пропозицій ЦВК для вдосконалення Виборчого кодексу, Голова Комісії, зокрема, зазначив:

– ЦВК планує запропонувати цілу низку положень, пов'язаних із впровадженням у виборчому процесі електронних сервісів. Зокрема – передбачити альтернативну можливість подачі

Олег ДІДЕНКО: "Комплекс запланованих ЦВК змін до Виборчого кодексу спрямований на спрощення участі у виборах усіх суб'єктів виборчого процесу"

документів (в режимі онлайн) для реєстрації кандидатів, їхніх довірених осіб, офіційних спостерігачів, членів виборчих комісій. Окрім того, варто закріпити на законодавчому рівні можливість використання інноваційних технологій, наприклад, для підрахунку голосів виборців. Також запропонуємо законодавчо деталізувати повноваження регіональних та територіальних

представництв Комісії, можливість утворення яких передбачена Кодексом. Загалом комплекс запланованих Комісією змін до Виборчого кодексу головним чином спрямований на спрощення участі у виборах всіх суб'єктів виборчого процесу.

Під час зустрічі йшлося також про взаємозв'язок між реформою децентралізації та місцевими виборами. Адже сьогодні

активно обговорюються зміни до Конституції України в аспекті децентралізації. З цього приводу Олег Діденко наголосив, що, незважаючи на можливі зміни в адміністративно-територіальному устрої, ЦВК в будь-якому випадку зробить все можливе, аби чергові місцеві вибори відбулися відповідно до чинного законодавства, проте сподівається, що такі зміни будуть завчасними.

Місцеві вибори за новим законодавством

Член Центральної виборчої комісії Ірина Єфремова взяла участь у навчальному семінарі-практикумі «Виборчий кодекс України: основні положення організації і проведення місцевих виборів», який проходив у Харкові.

У семінарі взяли участь керівники Харківської обласної ради та обласної державної адміністрації, районних органів влади, голови ОТГ, міські та селищні голови.

Звертаючись до присутніх, член ЦВК детально охарактеризувала основні етапи підготовки і проведення місцевих виборів, що очікуються восени цього року за новим виборчим законодавством.

Ірина Єфремова наголосила, що Виборчий кодекс містить багато нововведень, і успішне проведення виборів багато в чому залежатиме від того, наскільки добре будуть підготовлені члени виборчих комісій різних рівнів та інші учасники виборчого процесу.

– Я вважаю, що принципово важливо провести масштабне навчання членів окружних та дільничних виборчих комісій,

щоб у ході виборчого процесу, особливо в день виборів, організатори чітко знали, як діяти в тій чи іншій ситуації, – підкреслила вона і додала, що дуже важливо у зв'язку з цим провести широку інформаційно-роз'яснювальну кампанію серед населення. Адже у Виборчому кодексі ще залишається багато прогалин і питань, над якими необхідно працювати, і вносити зміни в документ.

Заступник Голови Центральної виборчої комісії Сергій Дубовик взяв участь у семінарі-наradі на тему: "Особливості виборчої системи в розрізі реалізації нового виборчого законодавства в Україні", організованому Київською обласною радою.

Запрошені на захід депутати столичної облради і місцевих рад столичної області, а також представники об'єднаних територіальних громад Київщини мали змогу ознайомитися з основними положеннями Виборчого кодексу України. Зокрема, й з новелами, що стосуються організації та проведення місцевих виборів, які мають відбутися восени 2020 року.

У своєму виступі Сергій Дубовик зупинився на загальних нормах Виборчого кодексу. При цьому він окреслив сутність основних змін у виборчому законодавстві, що стосуються як загальнонаціональних, так і місцевих виборів. Окрім того, заступник Голови ЦВК звернув увагу присутніх на визначену Кодексом можливість утворювати регіональні та територі-

альні представництва Комісії, які також будуть здійснювати повноваження органів ведення Державного реєстру виборців.

Також він поінформував учасників семінару про нещодавно ухвалене ЦВК рішення про те, що у рік проведення чергових місцевих виборів перші вибори в об'єднаних територіальних громадах призначатимуться на дату чергових місцевих виборів.

Своєю чергою, завідувач організаційного відділу Управління організаційно-методичної роботи Секретаріату ЦВК Володимир Сачко детально ознайомив представників місцевого самоврядування Київщини з новою системою місцевих виборів.

Завершився захід відповідями на численні тематичні запитання учасників семінару-наради.

ЦВК вперше відвідали учні старших класів. За кілька годин вони опанували експрес-курс еволюції виборів від стародавніх Афін до сучасної України. А потім чудово впоралися і з роллю виборців, і членів дільничної виборчої комісії

#ЯвЦВК

20 лютого у Центральній виборчій комісії відбулася екскурсія для учнів-лідерів 9–11 класів шкіл Київської області. Вони представляли практично всі райони Київщини. Організацією і проведенням цього інноваційного заходу опікувалися секретар Комісії Олена Гатаулліна разом із членами ЦВК Вікторією Глущенко та Сергієм Постівим.

Протягом кількох інформаційно насичених годин майбутні виборці, перебуваючи безпосередньо в ЦВК – прес-центрі і залі засідань, прослухали інтерактивну лекцію про історію виникнення та еволюцію виборів, сучасні міжнародні демократичні стандарти і принципи проведення виборів у світі. Окремим блоком під час спілкування з молоддю став екскурс у сьогодення та особливості українських виборів з поясненням місця і значення ЦВК в системі адміністрування виборів. Завдяки цьому всі вони зрозуміли, що таке вибори і чому вони такі важливі в сучасному світі і нашій країні.

Особливістю цього поки доволі незвичного для Комісії заходу стала спеціально розроблена практична справа – реальне моделювання процесу голосування та підрахунку голосів на виборчій дільниці. Майстер-клас, присвячений умовним виборам Президента України 31 березня 2029 року, провела секретар ЦВК Олена Гатаулліна. Під її керівництвом підлітки змоделивали цілу добу із життя виборчої дільниці: день голосування, ніч підрахунку голосів і встановлення результатів, виконуючи на практиці в пришвидшеному режимі всі технічні процедури роботи ДВК.

Під час інтерактиву всі учні мали можливість вперше відчувати себе справжніми виборцями на дільниці та повноцінними членами дільничної виборчої комісії, пройти всі етапи голосування.

За підсумками заходу екскурсанти одногосно висловили своє захоплення подією, наголошуючи, що отримали значний досвід для майбутнього самостійного життя.

– Комісія планує зробити подібні екскурсії постійними. І вже найближчим часом напрацювати інші сучасні

форми роботи з молодим поколінням, – зазначила секретар Комісії Олена Гатаулліна на завершення заходу. Разом із тим, вона висловила сподівання, що молодь, яка першою відвідала ЦВК, так само, як і наступні екскурсанти, вже в недалекому майбутньому, досягнувши повноліття, будуть долучатися до організації виборчого процесу, а також стануть активними виборцями. Саме задля цього Комісія невдовзі планує запустити свій новий проект “Екскурсія в ЦВК”.

Гендерна рівність – в центрі уваги

11 лютого у Центральній виборчій комісії відбулася ознайомча зустріч з представницями жіночих громадських організацій. У заході взяли участь члени Комісії Вікторія Глущенко, Олександра Кармаза та Андрій Гевко, а також представники Міжнародної фундації виборчих систем (IFES) в Україні. Консультант IFES в Україні Денис Ковриженко зупинився на основних гендерних аспектах Виборчого кодексу України.

Виходячи з важливості дотримання принципу гендерної рівності у виборчому процесі та враховуючи прагнення до діалогу і взаємодії з громадянським суспільством, Центральна виборча комісія започаткувала проведення подібних зустрічей. Вони мають сприяти ефективному забезпеченню виборчих прав та розширенню можливостей жінок в Україні. Насамперед, у контексті місцевих виборів, що мають відбутися восени нинішнього року.

Така ініціатива впроваджується в межах співпраці Центральної виборчої комісії та Міжнародної фундації виборчих систем (IFES) в Україні

щодо спільної реалізації проекту технічної допомоги "Забезпечення ефективної участі громадян у впровадженні реформ для гендерної рівності".

– Як відомо, у Виборчому кодексі України, що набув чинності з 1 січня поточного року, встановлені гендерні квоти для політичних партій під час висунення кандидатів. Відтак держава створила правові механізми щодо участі жінок у виборах. Тому ми маємо спільно з жіночою правозахисною спільнотою напрацювати шляхи не тільки для заохочення їх участі у виборчих процесах, а й для інформування майбутніх кандидатів, проведення серед них ефектив-

ної роз'яснювальної роботи", – звернулася до учасників заходу член Центральної виборчої комісії Вікторія Глущенко.

Своєю чергою, представниці жіночих громадських організацій розповіли про свою діяльність, обговорили питання щодо участі жінок у політиці, насамперед, у розрізі встановлення обов'язкових гендерних квот. При цьому зверталася увага на протидію імовірним випадкам партійної дискримінації, політичного булінгу тощо. Також учасники заходу окреслили можливі напрями та шляхи співпраці гендерно спрямованої спільноти з Центральною виборчою комісією.

Серед пріоритетів – просвіта виборців

19–21 лютого у Центрі управління навчанням учасників виборчих процесів при Центральній виборчій комісії відбувся триденний тренінг за методологією BRIDGE на тему: “Громадянська освіта і просвіта виборців”. У ньому взяли участь члени Комісії Андрій Гевко, Вікторія Глуценко та Юрій Мірошниченко, а також працівники Секретаріату ЦВК, представники міжнародних і громадських організацій, які працюють у сфері виборів та опікуються питаннями громадянської освіти.

Це навчальне зібрання стане першим кроком на шляху підготовки просвітницьких заходів напередодні місцевих виборів 2020 року в контексті нового Виборчого кодексу України. А також – сприятиме налагодженню ефективної взаємодії і співпраці між Центральною виборчою комісією та громадянським суспільством.

“Просвіта виборців у розрізі нового виборчого законодавства є одним із пріоритетів у діяльності Центральної виборчої комісії. Образно кажучи, нам необхідно пояснити правила гри напередодні місцевих виборів, які відбудуться восени цього року. А для цього має бути напрацьований ефек-

тивний комплекс просвітницьких заходів, зокрема, й із урахуванням як вітчизняного, так і міжнародного досвіду подібних кампаній. Словом, на сьогодні потрібно розробити та спланувати таку стратегію, яка б дала змогу якнайкраще роз’яснити виборцям основні аспекти і новели, вписані у Виборчому кодексі, що стосуються організації й проведення місцевих виборів”, – зазначив член ЦВК Андрій Гевко.

Своєю чергою, заступник директора Міжнародної фундації виборчих систем (IFES) в Україні Георгій Кобахідзе наголосив на важливості ролі ЦВК в процесі громадянської освіти

та просвіти виборців. “Особливо відчутною вона стає під час виборчих кампаній. Перекоаний, що Комісія якісно впорається з цим важливим завданням і в процесі підготовки до цьогорічних місцевих виборів”, – додав він.

Протягом тренінгу його учасники розглянули основні принципи ефективних програм громадянської освіти і просвіти виборців, а також освоїли 8 кроків розробки та реалізації цих програм. Окрім того, їхня увага була зосереджена на головних аспектах розуміння цільової аудиторії та побудови стратегії реалізації освітніх й інформаційних кампаній у сфері ви-

борів. Також під час навчання розглядався процес моніторингу, оцінки та документування зазначених програм.

Навчальний модуль проводили консультанти IFES в Україні Альона Шешеня, Олег Гришин та директорка Тренінгового центру Євгенія Павловська.

Захід організований Центральною виборчою комісією і Міжнародною фундацією виборчих систем (IFES) за підтримки Агентства США з міжнародного розвитку (USAID), Міністерства міжнародних справ Канади та допомоги від уряду Великої Британії.

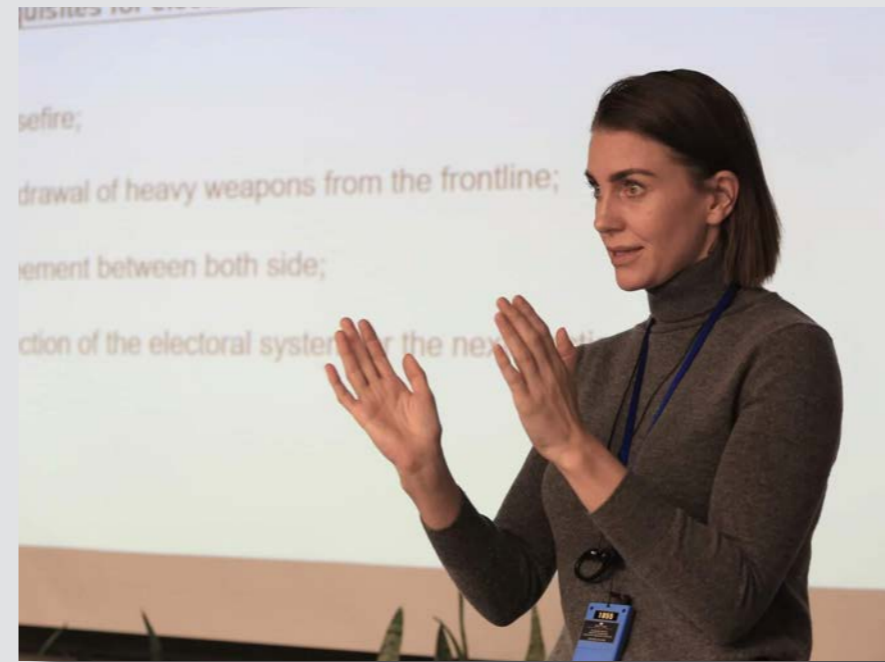
Про вибори у зонах, постраждалих від конфлікту, ускладнені втручанням третьої сторони

Міжнародні експерти Вікторія Флоріндер, керівниця програм Європейського центру виборчої підтримки (ECES), старша радниця з управління конфліктами та Стефан Коман, радник з юридичних питань і питань виборчого адміністрування ECES, поділилися своїми міркуваннями щодо проведення виборів на постконфліктних територіях.*

Протягом останніх років ідея розгорнути миротворчу операцію ООН на непідконтрольних територіях привернула до себе найбільше уваги, коли 5 вересня 2017 р. Російська Федерація представила Раді Безпеки ООН проект резолюції “про створення Місії підтримки ООН для захисту Спеціальної моніторингової місії Організації з безпеки і співробітництва в Європі (СММ ОБСЄ) у південних і східних областях України”¹. У цьому документі пропонується “розгорнути на період шість місяців, після повного розведення військ і техніки від фактичної лінії зіткнення, Місію підтримки ООН для захисту СММ ОБСЄ у південних і східних областях України” ... “з винятковим мандатом забезпечувати безпеку СММ ОБСЄ.”

Stefan COMAN
Election Administration and Legal Advisor, European Centre for Electoral Support (ECES)

Victoria FLORINDER
Head of Coordination & Senior Conflict Management Advisor, European Centre for Electoral Support (ECES)

Over the recent year the idea of deploying an UN peacekeeping operation in the NGCA gained more attention as on 5 September 2017 the Russian Federation presented to the UN Security Council a draft resolution “on the establishment of a United Nations Support Mission to Protect the Special Monitoring Mission of the Organization for Security and Cooperation in Europe (OSCE SMM) in Southeast Ukraine”¹. The draft resolution proposes “to establish for a period of six months, following the complete disengagement of forces and equipment from the de facto line of contact, a United Nations Support Mission to Protect OSCE SMM in Southeast Ukraine” ... “mandated exclusively to ensure the security of the OSCE SMM”.

Reflections on elections in conflict-ridden areas marred by third-party instrumentalization

* Статтю підготовлено для "Вісника ЦВК" в рамках проекту "Виборча реформа задля підсилення впливу агентів змін та підтримки публічного діалогу", що здійснюється Громадянською мережею ОПОРА за фінансового сприяння ЄС.

¹ Проект резолюції, поданий Російською Федерацією до Радбезу ООН, S/2017/754, 5.09.2017.

¹ The draft resolution submitted by the Russian Federation to the UNSC, S/2017/754, 5 September 2017.

Пропозицію такого формату миротворчої операції ООН Україна та її західні партнери сприйняли як спробу “закріпити і легітимізувати фактичний контроль Москви над значною частиною території Донбасу”², а відтак вважали неприйнятною. Однак, поява плану такої миротворчої операції ООН на форумі Радбезу ООН створила можливість для діалогу і для розгляду варіантів реінтеграції підконтрольних сепаратистам територій до України за сприяння миротворців, що, своєю чергою, не слід сприймати як кінцеву мету, а лише як початкову точку для реалізації політичних аспектів наступних домовленостей.

Відтоді переговори між російською та українською сторонами просунулися в цьому напрямку з чітким зв'язком між можливою миротворчою місією і виборами як важливими етапами у політичному процесі реінтеграції тимчасово непідконтрольних уряду України територій. “Отже, пропозиція, яку ми висунули минулого літа, полягала в тому, щоб отримати миротворчі сили з мандатом ООН, які могли б забезпечити безпеку в цьому регіоні, якщо б росіянам довелося відступити. Це могло створити безпечне середовище, а вже тоді сформувався б умови, коли Україна змогла б зробити такі політичні кроки, яких вимагають Мінські Угоди. А після виконання всього цього ви б провели вибори, місцеві вибори, і ця територія повернулася би до України. Тож ми вбачаємо цей крок як механізм імплементації чи механізм передачі, щоб від теперішньої ситуації перейти до такої, коли ця територія знову перейде під контроль уряду України та будуть повністю виконані Мінські Угоди”. Курт Волкер, Спеціальний представник США у переговорах щодо України: телефонний брифінг, Департамент США, 29.01.2018.

Щодо цих кроків та з огляду на їх очікувані успішні наслідки, українським стейкхолдерам доведеться взяти до уваги декілька важливих міркувань.

По-перше, **миротворча місія може – а може й ні – посилити конфлікт**. Вона потенційно

The proposal of such format of a UNPKO was perceived by Ukraine and its Western partners as an attempt to “cement and legitimize Moscow’s de-facto control over a significant part of the Donets Basin (Donbas) region”² and thus unacceptable. However, the appearance of the UNPKO project on the UNSC forum presented an opportunity for dialogue and for exploring possibilities of reintegration of separatists’-controlled territories into Ukraine with the facilitation of peacekeepers, which in turn should not be seen as an end-goal but a starting point for implementing political aspects of subsequent agreements.

Since then, negotiations between Russian and Ukrainian parties have moved further in that direction with clear linkages between an eventual peace keeping mission and elections as important mile-stones in the political process to reintegrate the NGCAs. “So the proposal that we put forward last summer was to have a UN-mandated peacekeeping force that would be able to provide security in the area if the Russians were to withdraw. That would create a secure environment, and in that environment it would create the conditions where Ukraine could implement political steps required by the Minsk Agreements. And then once that’s completed, you would have elections, local elections, and the territory would then be restored to Ukraine. So we see it largely as an implementation mechanism or a transmission mechanism, getting from the current situation to one where the territory is restored to Ukrainian control and the Minsk Agreement is fully implemented.” Kurt Volker Special Representative for Ukraine Negotiations: Telephonic Briefing, US State Department, 29 January 2018.

There are several considerations that Ukrainian stakeholders should make when it comes to these steps and the success that is expected as a result.

Firstly, **a peace-keeping mission may – or may not consolidate a conflict**. It has the potential to both address imminent security needs

може і вирішити нагальні потреби безпеки, але також і збільшити чи наново розпалити напругу, яка географічно може не розгортатися уздовж лінії зіткнення. Конфлікт розгортається на конкретній демаркованій території, але треба сказати, що сам конфлікт не стільки стосується території як такої, скільки більш плинного, наскрізного і комплексного панування фінансових, політичних і навіть певною мірою культурних аспектів, які між Україною, Росією та іншими державами в цьому регіоні тривають так чи інакше. Відтак цей конфлікт можна стримати на непідконтрольних територіях і запобігти його ескалації, від якої постраждає мирне населення, але цей конфлікт може і не вирішитися лише на непідконтрольних територіях.

По-друге, **семантика і нарратив, які використовуються для опису різних процесів**, дещо знецінили реальні кроки та дії шляхом ребрендингу та переформулювання, і представили все в трохи іншому світлі. Вони начебто і нагадують легітимні процеси, але зовсім такими не є. Слова, які вживаються на позначення анексії Криму, – це саме той приклад. Так, для опису одних і тих самих подій вживалися такі терміни, як «анексія», «окупація» і «революція». Відсилання на міжнародні договори, зобов’язання і підписані угоди – це невдалий початок для формування нарративу в такий спосіб, що він може спотворити і сплутати певні процеси з іншими. Саме тому українським стейкхолдерам важливо не зациклюватися на створенні антипропаганди, адже вона буде формуватися з огляду на опис, свідомо створений для введення в оману. З іншого боку, така антипропаганда може вважатися ще однією крайністю. Тому важливо прив’язати дії і рішення до відповідальності, обіцянок і термінології національних або міжнародних правових чи моральних систем зобов’язань. Наприклад, і справжнє, і фейкове спостереження за виборами в результаті створюють спостереження під час виборів. Дуже важливо насамперед не називати фейкові спостереження саме спостереженням за виборами, тому що для того, щоб вважалось спостереження за виборами, для цього не потрібні спеціальні критерії. Українські стейкхолдери

but also, increase or reignite tensions that may not geographically play out along the contact line. The conflict plays out on a specific, demarked territory but it can be said that the conflict is not about territory per se but a more fluent, transversal and overarching dominion of financial, political and to a certain extent cultural aspects that are somewhat fluent between the Ukraine, Russia and other countries in the region. Therefore, the conflict can be contained in the NGCA and prevented from escalating affecting peoples every day lives but the conflict may not be solved on the NGCA.

Second, **semantics and narratives used to describe various processes** has somehow diluted the actual steps and actions by a re-branding or re-packaging that resemble legitimate processes

Миротворча місія може – а може й ні – посилити конфлікт. Вона потенційно може і вирішити нагальні потреби безпеки, але також і збільшити чи наново розпалити напругу.

but are far from it. Describing the annexation of Crimea is such an example whereby “annexation”, “occupation” and “revolution” were used to describe the same events. Referring to international agreements, obligations and signed

treaties, it is a non-starter to shape the narrative in such a way that it distort and confuses certain processes with others. It is therefore important for Ukrainian stakeholders not to focus on creating counter-narratives, since these are constructed in relation to the narrative created with the intention to mislead. A counter-narrative may therefore be seen as another extreme, on the opposite side. Therefore, it is important to tie actions and events to commitments, obligations and terminology of national- or international legal or moral systems of obligations. For example, real or fake election observation both ends with election observation. It is important not to label fake election observation as election observation in the first place since it does not need the necessary conditions to be considered election observation. Ukrainian stakeholders should be mindful of this and work towards a forging a more coherent approach.

² Gowan R., Can the United Nations unite Ukraine?, Hudson Institute, February 2018, p. 3.

² Gowan R., Can the United Nations unite Ukraine?, Hudson Institute, February 2018, p. 3.

повинні про це пам'ятати і працювати над розробкою більш узгодженого підходу.

По-третє, **попередні домовленості слід знову повернути до життя та зробити на них більший наголос** у теперішніх дискусіях, особливо за умови, коли Росія погодилася виступити гарантом територіального суверенітету України у процесі ядерного роззброєння згідно з Будапештським меморандумом про гарантії безпеки і згідно з трьома ідентичними договорами, підписаними на конференції ОБСЄ в Будапешті в Угорщині 5 грудня 1994 р. Вони передбачали гарантії безпеки їх підписантам з огляду на приєднання Білорусі, Казахстану і України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї, укладеного трьома ядерними державами – Російською Федерацією, Великобританією і США.

У меморандумі містяться гарантії безпеки від загроз чи застосування сили проти територіальної цілісності чи політичної незалежності України, Білорусі та Казахстану.

Внаслідок анексії Криму з боку Російської Федерації у 2014 р. Будапештська трійка, разом з іншими державами, зазначила, що Росія порушила одне із своїх зобов'язань щодо України за Будапештським меморандумом. Проте, було також сказано, що події на Сході України – це революція, в ході якої почала формуватися нова держава.

Коло дій та реакції слід врешті змінити й керуватися узгодженим політичним баченням, яке враховує погляд як зсередини, так і ззовні, оскільки причини і наслідки, дії та їх результати – це прогнозований ланцюжок, який не обов'язково спрацював на користь українських стейкхолдерів у подіях останніх п'яти років, створивши також і внутрішні розколи.

В умовах конфлікту, коли певні особи чи певні території від нього постраждали, дуже важливо мати адекватне розуміння того, **як спотворюються різні елементи, етапи і вихідні позиції у виборчому циклі, щоб планувати і належно реагувати на звернення по допомогу у виборах.** Важливо з самого початку чітко уточни-

Thirdly, **previous agreements should be revived and placed more centrally** in the current discussion especially whereby Russia agreed to act as a warrantor of Ukrainian territorial sovereignty through the nuclear disarmament according to the Budapest Memorandum on Security Assurances and the three identical political

В умовах конфлікту, коли певні особи чи певні території від нього постраждали, дуже важливо мати адекватне розуміння того, як спотворюються різні елементи, етапи і вихідні позиції у виборчому циклі, щоб планувати і належно реагувати на звернення по допомогу у виборах.

agreements signed at the OSCE conference in Budapest, Hungary on 5 December 1994, providing security assurances by its signatories relating to the accession of Belarus, Kazakhstan and Ukraine to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons signed by three nuclear powers, the Russian Federation, the United Kingdom, and the United States of America.

The memorandum included security assurances against threats or use of force against the

territorial integrity or political independence of Ukraine, Belarus and Kazakhstan.

As a result of the annexation of Crimea by the Russian Federation in 2014, the Budapest troika along with other countries, noted that Russia breached one of its obligations vis-a-vis Ukraine under the Budapest Memorandum. It was said however that the events in the South-east of Ukraine was a revolution by which a new state was in the process of emerging.

The circuit of action and reaction must eventually be transformed and led by a coherent political vision that has an inwards looking and outwards looking dimension since cause and effect, action and consequence is a predictable chain that hasn't necessarily worked in favor of Ukrainian stakeholders in the midst of the developments during the last half of this decade, also creating internal chasms.

In a conflict context, where some people or some territories are conflict-affected, an adequate understanding of **how the various elements,**

ти, що є досяжним і що потрібно у найближчий час, а також визначити цілі на середньострокову і довгострокову перспективу. Виборчий цикл не можна пришвидшено перемотати вперед чи впроваджувати в умовах, які занадто нестабільні чи непередбачувані для *утримання* результатів, які будуть здобуті під час виборів. Однак, вибори не слід і планувати – або сприймати їх замість результатів, які вони мали б показати.

Ситуацію із взаємопов'язаними етапами у виборчому циклі ускладнює ще й те, що кожен етап і перехід до наступного зазвичай тягне за собою власну динаміку конфлікту. Це створює третій вимір, на додачу до виборчого циклу, який не обов'язково рухається за годинниковою стрілкою, як сам виборчий цикл.

Через багатовимірну природу виборчої підтримки вибори – це відправна точка, яка дає змогу набагато ясніше побачити наскрізні питання, які не обов'язково завжди пов'язані з виборами. Наприклад, фальсифіковані вибори дозволяли радикальним угрупованням закріпитися у хитких державних інститутах. Натомість залучення різноманітних формальних і неформальних регіональних і загальнодержавних стейкхолдерів, які будуть діяти у тісній співпраці, могло б ідеально протистояти таким вразливим точкам з підкріпленням мереж раннього сповіщення громади. Вони могли б спільно зміцнювати потенціал для позитивного просування подій, відтак не дозволити використати вибори у недемократичних цілях.

Було б корисно уважніше розглянути низку конкретних заходів, незалежно від можливості проведення виборів у найближчому майбутньому.

♦ **Зміцнення процедур судових органів після виборів**

♦ **Консультативні форуми з питань загальнодержавних виборів**

♦ **Реалістичні морально-етичні кодекси**

♦ **Платформи для консенсусної інституційної реформи та впровадження реформ чи нового законодавства**

♦ **Міжінституційний та внутрішньоінституційний діалог серед груп впливу України**

stages and entry points within the electoral cycle are distorted is crucial to plan and respond appropriately to requests for electoral support and clarify from the outset in terms of what is achievable and needed in the short-term, as well as identify what are the objectives of mid and longer-term initiatives. The electoral cycle cannot be fast-forwarded or implemented on top of conditions that are too fragile or unpredictable to *hold* the results that the elections are going to produce. **However, elections should neither be planned – or not in lieu of the results they are meant to produce.**

Adding to the complexity of the interconnected set of stages in the electoral cycle is the fact that each phase, and the transition to the next, usually comes with its own set of conflict dynamics. This creates a third dimension on top of the electoral cycle that does not necessarily follow a clockwise direction, as the electoral cycle does.

Because of the multidimensional nature of electoral support, elections are an entry point to see crosscutting issues much clearer that are not necessarily always related to elections. An example is that flawed elections have allowed radical groups to gain a foothold in fragile state institutions. In contrast, the involvement of a wide range of formal and informal regional and national stakeholders working in close coordination would ideally counter-act these fragilities, complemented by community early warning networks, and jointly enhance the potential for positive progress, thereby preventing elections from being used for undemocratic goals.

A couple of concrete actions can be considered useful to look at more closely, irrespectively of the prospects for elections any time soon.

♦ **Strengthening post-election adjudication processes**

♦ **National Elections Consultative Fora**

♦ **Enforceable Codes of Conduct**

♦ **Platforms for consensus-based institutional reform and implementation of reforms or new laws**

♦ **Inter and intra institutional dialogue amongst Ukrainian stakeholders**

РЕКОМЕНДАЦІЇ за результатами національної конференції:

<https://ifesukraine.org/konferencziya-prezydentski-ta-parlamentski-vybory-2019-roku-v-ukrayini-vysnovky-ta-rekomendacziyi/>

«Президентські та парламентські вибори 2019 року в Україні»

АДМІНІСТРУВАННЯ ВИБОРІВ

Рекомендація 1: Сформувати базу сертифікованих потенційних кандидатів до складу виборчих комісій, факт проходження якими навчання (очного або онлайн) підтверджувався би відповідним сертифікатом. Встановити граничний строк, після якого суб'єкти подання кандидатур до складу комісій не зможуть замінювати призначених за їхніми поданнями членів виборчих комісій на осіб, які не входять до такого резерву. Розглянути питання підвищення розміру грошової винагороди для членів виборчих комісій. Розміщувати навчальні матеріали у відкритому доступі, у тому числі на веб-сайті ЦВК. Спростити процедуру ліквідації ОВК як юридичної особи.

Рекомендація 2: У разі створення регіональних представництв ЦВК, передбачити можливість призначення секретарями ОВК працівників таких представництв, які би відповідали за надання методичної допомоги іншим членам комісії, забезпечували належне оформлення рішень ОВК та їх невідкладну передачу/надсилання до ЦВК. ОВК також слід створити власні інтернет-сторінки на сайті ЦВК.

Рекомендація 3: Посилити відповідальність за висування «технічних» кандидатів та кандидатів «двійників»; ЦВК слід припинити практику відмо-

ви в реєстрації кандидатів через незначні помилки або технічні недоліки в реєстраційних документах, а на законодавчому рівні необхідно передбачити можливість виправлення таких помилок та подачі документів із виправленими недоліками.

Рекомендація 4: Членам виборчих комісій слід докласти більше зусиль із метою запобігання випадкам колективного голосування та випадкам порушення принципу таємного голосування. Бюлетені повинні бути попередньо складені перед їх опусканням до виборчих скриньок, а члени виборчих комісій мають роз'яснити виборцям необхідність складання бюлетенів перед волевиявленням таким чином, щоби результати голосування не були відомі третім особам після опускання бюлетенів до прозорих виборчих скриньок.

Рекомендація 5: Одним із пріоритетів навчання членів ДВК мають бути питання процедури складання протоколів про підрахунок голосів; доцільно розглянути можливість спрощення вимог до змісту такого протоколу та можливість електронної перевірки даних, що вносяться до протоколу на дільниці, друку згенерованого протоколу на папері замість заповнення значної кількості паперових документів (оригіналів протоколів та їх копій) вручну. В органах місцевого самоврядування має бути визначено особу, яка би забезпечувала доступ ДВК до необхідного обладнання.

Рекомендація 6: ЦВК слід здійснювати більш активну комунікаційну діяльність, у тому числі в напрямі спрощування дезінформації в ЗМІ про певні аспекти виборів. ЦВК могла би розміщувати в ЗМІ більше інформації для просвіти виборців.

РЕЄСТРАЦІЯ ВИБОРЦІВ

Рекомендація 7: Органи ведення Державного реєстру виборців повинні мати доступ до інформації ЄДР про громадян, які досягли 18-річного віку, в автоматичному режимі онлайн; необхідно також передбачити механізм, за яким ДРВ автоматично отримуватиме повідомлення про зміну персональних даних виборців, що включаються до Державного реєстру актів цивільного стану та реєстрів громадян. Процедура внесення змін до реєстрів територіальних громад у частині відомостей, які передаються в ДРВ, має бути стандартизована ДМС; необхідно передбачити дієві механізми наповнення та оновлення реєстрів громад і верифікації даних для забезпечення їх точності й актуальності. Виборці повинні мати можливість подавати заяви щодо внесення змін до персональних даних ДРВ, зокрема про місце голосування, в електронному режимі. Підстави і порядок внесення змін до уточнених списків виборців у день голосування на підставі судових рішень мають бути однаковими для всіх видів виборів.

Рекомендація 8: Забезпечити можливість голосування виборцям, які не мають зареєстрованого місця проживання. Необхідно також підвищити інклюзивність виборів шляхом усунення існуючих практичних бар'єрів для реєстрації на виборах/зміни місця голосування для людей з інвалідністю і трудових мігрантів. Варто розвинути правове регулювання приналежності до територіальної громади та реєстрації місця проживання так, щоб набуття членства в територіальній громаді не було пов'язане виключно з фактом реєстрації місця проживання.

Рекомендація 9: На законодавчому рівні передбачити можливість утворення спеціальних виборчих дільниць у виняткових випадках або розглянути можливість заочного голосування (голосування перед днем голосування) для окремих категорій виборців. Передбачити, щоб командири

військових частин і керівники відповідних установ своєчасно, але не пізніше ніж за 10 днів до дня виборів, повідомляли своїх підлеглих про місце їх служби в день голосування.

ПРОВЕДЕННЯ ВИБОРЧИХ КАМПАНІЙ ПАРТІЯМИ, КАНДИДАТАМИ; ПОЛІТИЧНІ ФІНАНСИ; ПЕРЕДВИБОРНА АГІТАЦІЯ

Рекомендація 10: Існує потреба в узгодженні положень законів, які встановлюють порядок проведення виборів у частині фінансування передвиборної агітації та уніфікації підходів здійснення контролю за фінансуванням передвиборної агітації для всіх видів виборів. На рівні ОВК перевірку проміжних та остаточних фінансових звітів про надходження й використання коштів виборчих фондів повинні здійснювати особи, які мають рівень підготовки/професіоналізму, необхідний для належної перевірки таких звітів. Перевірку відповідних звітів також можуть здійснювати уповноважені посадові особи регіональних представництв НАЗК або ЦВК у разі їх утворення. ЦВК та НАЗК повинні мати оперативний доступ до інформації про рух коштів на рахунках суб'єктів виборчого процесу для своєчасної перевірки джерел і напрямів фінансування агітації. Строки аналізу фінансових звітів повинні бути продовжені, а санкції за неподання фінансової звітності та подання неправдивої інформації – посилені. Обмеження, передбачені законодавством у сфері фінансування передвиборної агітації для кандидатів і потенційних донорів, є надмірними. Партії повинні мати можливість платити активістам і агітаторам. Обговорювалися питання прозорості витрат на політичну рекламу в онлайн-ЗМІ і соціальних мережах та способи забезпечення прозорості такої інформації; учасники визнали, що регулювання в цій сфері буде ускладненим, оскільки партії і кандидати можуть розміщувати політичну рекламу не на своїх офіційних веб-сайтах, а на публічних сторінках, і відмовлятися від відповідальності за її розміщення та зміст.

Рекомендація 11: Скасувати обмеження на здійснення внесків особами, які мають непогашений податковий борг і які беруть участь у публічних закупівлях, а також спростити процедуру здійснення внесків, дозволивши перерахування коштів на підтримку партій/кандидатів через

онлайн-платіжні системи та аналогічні інструменти перерахунку коштів, якщо вони дозволяють чітко ідентифікувати донора. Легалізувати виплати агітаторам (із обмеженням кількості таких осіб для запобігання легалізації схеми підкупу виборців). Законодавство повинно чітко визначити поняття політичної реклами, унормувати порядок розміщення політичної реклами в соціальних мережах. Діяльність благодійних організацій та благодійних фондів у період виборчого процесу має більш виразно регулюватись законом; їхні статuti повинні чітко визначати можливість надання фінансової або іншої підтримки партіям/кандидатам; роль таких організацій у фінансуванні політичної діяльності має бути обмежена; систематичні порушення правил фінансування передвиборної агітації повинні тягти скасування реєстрації організації.

СПОСТЕРЕЖЕННЯ ЗА ВИБОРАМИ

Рекомендація 12: Громадські організації повинні мати можливість акредитувати певну обмежену кількість спостерігачів у загальнодержавному виборчому окрузі, що дало би змогу таким спостерігачам бути присутніми на засіданнях ЦВК із самого початку виборчого процесу. Слід передбачити можливість подання документів для реєстрації спостерігачів у електронній формі. Міжнародні організації, які не є міжурядовими або представляють кілька країн, повинні акредитуватися за тими ж правилами, що й багатосторонні міжнародні організації, проте для їх реєстрації можуть бути введені деякі додаткові вимоги, такі як необхідність існування організації протягом певного періоду часу перед отриманням дозволу на спостереження/днем голосування. Права й обов'язки спостерігачів і ЗМІ повинні бути переглянуті з тим, щоб виключити можливість їх втручання в роботу виборчих комісій. Доцільно розглянути питання про запровадження централізованої акредитації ЗМІ для висвітлення перебігу виборчого процесу та засідань виборчих комісій, у тому числі й ДВК.

ІНКЛЮЗИВНІСТЬ ТА ДОСТУПНІСТЬ

Рекомендація 13: Забезпечити систему дієвих санкцій за недотримання встановлених гендерних квот; доцільно розглянути можливість поєднання системи санкцій і фінансового заохо-

чення представництва жінок у політиці. На законодавчому рівні необхідно встановити гарантії забезпечення рівності в фінансуванні кандидаток та кандидатів.

КІБЕРБЕЗПЕКА ОРГАНІВ АДМІНІСТРУВАННЯ ВИБОРІВ

Рекомендація 14: ЦВК слід продовжувати зусилля, спрямовані на забезпечення належного рівня кібербезпеки своїх електронних систем, а уряду треба забезпечити фінансування таких заходів на належному рівні. Необхідно розробити політику й принципи поведінки в сфері кібербезпеки для органів адміністрування виборів усіх рівнів, а також докласти зусиль для здійснення моніторингу із кібербезпеки та навчання. Слід створити міжвідомчу робочу групу для моніторингу, обміну та аналізу інформації з метою забезпечення кібербезпеки виборчого процесу. Необхідно впровадити механізми швидкого реагування та план комунікації у кризових ситуаціях у разі кібератак; доцільно проводити імітаційні атаки для перевірки стану готовності всіх зацікавлених сторін до реальних кіберзагроз.

ДЕЗІНФОРМАЦІЯ В ТРАДИЦІЙНИХ ЗМІ ТА СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ

Рекомендація 15: Раді національної безпеки і оборони України (РНБО) слід напрацювати політику щодо протидії інформаційному втручанню. Доцільно розглянути можливість створення спільного координаційного центру для учасників виборчого процесу, ЗМІ, та медіа- ГО, який дав би змогу швидше реагувати на поширення дезінформації та фейків відповідними спростуваннями. Необхідно забезпечити належний рівень фінансування суспільного мовника. Слід перезапустити та переглянути повноваження регулятора з метою створення більш ефективних умов для регулювання теле- радіопростору, однак, не створюючи додаткових передумов для звуження права на свободу слова. Доцільно також розглянути можливість розбудови органу саморегулювання медіа в сфері дотримання журналістських стандартів та підвищення ефективності роботи такого органу. Суспільний мовник потенційно може стати гідною альтернативою та встановити вищі стандарти, але у нього занадто низький рівень охоплення аудиторії. Необхідно встановити нормативні вимоги до розкриття інформації про замовників матеріалів

передвиборної агітації, деталізувати положення щодо відповідальності за поширення дезінформації. Держава та бізнес повинні об'єднати зусилля для забезпечення прозорості політичної реклами в Інтернеті. Інтернет-ЗМІ таким же чином, як традиційні ЗМІ, повинні стати об'єктом правового регулювання. Робота інтернет-видань має бути введена в правове поле – такі видання мають бути прирівняні до ЗМІ. Зусилля ЦВК в напрямі більш ефективної комунікації із зацікавленими сторонами та громадськістю були визнані недостатніми, комунікаційні повідомлення ЦВК під час виборчого процесу – невчасні та складні.

Рекомендація 16: ЦВК слід залучати професійних фахівців із комунікацій, спільно з ними формулювати повідомлення (у тому числі стосовно кризових ситуацій) та більш проактивно комунікувати з відповідними зацікавленими в отриманні такої інформації сторонами. Слід розглянути можливість використання нових технік протидії дезінформації та «фейковим» новинам – інтерактивних матеріалів, використання візуальних образів та інфографік.

НОВІ ТЕХНОЛОГІЇ ГОЛОСУВАННЯ

Рекомендація 17: Необхідно внести зміни до законодавства, які би дозволяли ЦВК реалізувати пілотні проекти й тестувати нові технології голосування як у безпечному середовищі, так і під час реальних виборів; уряду слід забезпечити фінансування таких заходів на належному рівні. Впровадженню нових технологій у виборчий процес мають передувати широкі консультації та інформаційні кампанії, а також незалежні техніко-економічні обґрунтування.

СПОРИ ЩОДО ВИБОРІВ ТА ВИБОРЧІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

Рекомендація 18: Визначити поняття «політична реклама» в Законі України «Про рекламу», а також конкретизувати критерії розмежування основних понять (наприклад, «мета») і уніфікувати їх в усіх виборчих законах. Необхідно також встановити чіткі критерії розмежування прямого та непрямого підкупу виборців та криміналізувати непрямий підкуп фізичних осіб. Слід посилити покарання за здійснення агітації особами, участь

яких у передвиборній агітації забороняється (іноземці, члени виборчих комісій, посадові й службові особи органів влади тощо). Окрім того, варто на законодавчому рівні встановити заборону на здійснення передвиборної агітації навіть у неробочий час посадовим особам та передбачити їх тимчасове відсторонення від служби/відпустку в разі, якщо відповідна особа є кандидатом.

Рекомендація 19: Доцільно гармонізувати положення, які би регулювали питання зовнішньої політичної реклами. У виборчому законодавстві потрібно визначити місця, де дозволяється розміщувати друковану агітаційну продукцію, розширити перелік таких місць, передбачити відповідальність уповноважених осіб місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування за невиконання обов'язку обладнання стендів, дошок оголошень. Варто також посилити покарання за порушення правил розміщення зовнішньої політичної реклами, зокрема здійснення та розміщення агітації у місцях, де це прямо забороняється законом (наприклад, на зовнішній поверхні та всередині транспортних засобів громадського користування, об'єктах культурної спадщини).

Рекомендація 20: Слід усунути прогалини щодо оскарження напередодні дня голосування, а також узгодити строки оскарження зі строками здійснення виборчих процедур.

Рекомендація 21: Поступово перейти на розгляд виборчих скарг (позовів) виключно в судовому порядку. Водночас зазначені зміни повинні впроваджуватись лише після апробації під час пробного періоду з метою виявлення показників ефективності вирішення виборчих спорів та захисту прав суб'єктів виборчого процесу.

Рекомендація 22: Верховному Суду слід узагальнити судову практику за результатами виборчих кампаній 2019 року та напрацювати єдині підходи щодо представництва виборчої комісії. Це дасть змогу уніфікувати підхід та визначити, який із них превалює – делегування права представляти інтереси виборчої комісії в одноосібному порядку головою виборчої комісії чи за колегіальним рішенням виборчої комісії.

Історія інтернет-голосування в Швейцарії*

Починаючи з незобов'язуючих тестових пілотних досліджень (наприклад, у 2002 році 16 000 студентів взяли участь у незобов'язуючому тестуванні ранньої системи інтернет-голосування в Женеві), використання інтернет-голосування поступово запроваджувалося у зобов'язуючих референдумах та ініціативах, а пізніше – на виборах та в інструментах прямої демократії. Був момент, коли в численних кантонах використовувалися три різні системи. Цими системами мала право користуватися невелика кількість (низький відсоток) резидентів та більша кількість швейцарських виборців за кордоном.

Як описано далі в цьому розділі, тенденція до більшого використання та ширшого запровадження інтернет-голосування йшла паралельно зі встановленням більш жорстких вимог щодо безпеки та верифікабельності.

Від початкового пілотного дослідження до нинішньої ситуації пройшло майже два десятиліття. Швейцарія застосувала свої значні фінансові та людські ресурси для реалізації варіантів електронного голосування, які вона вважає найсучаснішими – де враховані проблеми, пов'язані з конкуруючими вимогами, – у техніко-політичному середовищі, яке швидко змінюється.

ЗАКОНОДАВСТВО

Зі звіту ОБСЄ про вибори 2015 року у Швейцарії: «Федеральне законодавство конкретизує використання інтернет-голосування на виборах. Федеральний закон 1976 року про політичні права (востаннє змінювався у 2015 році) містить мінімум стандартів для пілотних досліджень з інтернет-голосування, яке детальніше регулюється у Статті 27 Указу Федеральної ради 1978 року про політичні права (востаннє змінювався у

2013 році) та в новому Указі Федеральної канцелярії 2013 року про електронне голосування. Відповідні положення також містяться у Федеральному законі 1992 року про захист даних (востаннє змінювався у 2014 році)».

Вибори та інтернет-голосування в Швейцарії регулюються Конституцією, Федеральним законом і кантональними правилами. Не всі кантони пропонують е-голосування, а деякі пропонують його лише громадянам Швейцарії, що перебувають за кордоном. Федеральний закон встановлює верхню межу для відсотка голосів, які можуть бути подані з використанням інтернет-голосування. Чим вищий відсоток голосів, поданих за допомогою е-голосування, тим жорсткіші та більш комплексні технічні та процедурні вимоги застосовуються в такому випадку.

З кінця 2013 року було оновлено правові норми з ак-

Таблиця 1. Рівні винагороди в публічному тесті на проникнення, проведеному Поштою Швейцарії.

Категорія	Приблизний розмір винагороди, грн.
Найкраща практика (некритичні можливості оптимізації)	2 400
Проникнення в систему е-голосування	24 000
Підробка або псування голосів	120 000
Успішна атака на таємницю голосування на серверах	240 000
Маніпулювання голосами, виявлене системою	480 000
Невиявлене маніпулювання голосами	720 000 – 1 200 000

центом на підвищену безпеку та верифікабельність¹, а щоб системою могли скористатися більш ніж 50% виборців (тобто, верхньої межі не встановлено, або дозволено 100%), необхідні:

- Наскрізне шифрування;
- Індивідуальна верифікабельність (надісланий як поданий; зафіксований як надісланий);
- Універсальна верифікабельність;
- Розподіл довіри (загальний ключ розшифрування, мікс-нет).

Женева та Пошта Швейцарії докладають зусиль для виконання цих вимог, щоб уможливити максимальне використання інтернет-голосування виборцями.

З 2018 року діють правові норми, що вимагають публікації вихідного коду,² у результаті чого було розроблено аналіз вихідного коду та публічний тест на проникнення, про які йдеться далі.

ПУБЛІЧНИЙ ТЕСТ НА ПРОНИКНЕННЯ / АНАЛІЗ ВИХІДНОГО КОДУ 2019 РОКУ

На початку 2019 року система інтернет-голосування Пошти Швейцарії/компанії ScytI стала об'єктом двох окремих, але взаємопов'язаних технічних досліджень – публічного тесту на проникнення (ПТП) та аналізу вихідного коду.

Публічний тест на проникнення (описаний як тест на стійкість) передбачав виклик системі з боку «хакерів та інших незалежних ІТ-експертів». Учасників попросили зареєструватися та отримати параметри доступу, необхідні для використання системи на симульованих федеральних виборах. Вони могли повідомити про будь-які виявлені проблеми через онлайн-портал. Організатори ПТП запропонували фінансову винагороду,

розмір якої залежав від обсягу та характеру будь-яких виявлених проблем. Повні деталі тесту наведено на вказаному веб-сайті (див. *Таблицю 1*).

Паралельно з ПТП Пошта Швейцарії опублікувала вихідний код своєї системи інтернет-голосування, як того вимагав закон. Точні умови викликали певну полеміку серед фахівців, оскільки Пошта Швейцарії вимагала реєстрації, з огляду на зобов'язання відповідального розкриття:

«Розкриття вихідного коду є обов'язковою передумовою, встановленою Федеральною канцелярією для використання передових систем електронного голосування. Мета публікації вихідного коду – забезпечити й розвинути довіру серед широкого загалу, водночас отримуючи зауваження від професійних експертів та можливість вдосконалюватися».³

* За матеріалами *Дослідження щодо доцільності запровадження нових виборчих технологій в Україні*, проведеного Міжнародною фундацією виборчих систем (IFES).

Це дослідження стало можливим завдяки підтримці Агентства США з міжнародного розвитку (USAID), Міністерства міжнародних справ Канади та британської допомоги від уряду Великої Британії (UK aid).

1 <https://www.admin.ch/opc/en/classified-compilation/20132343/index.html>

2 Там само, Стаття 7а

3 <https://www.post.ch/en/business-solutions/e-voting/publications-and-dokumentation/e-voting-dokumentation-code?shortcut=evoting-dokumentation-code>

Таблиця 2. Кількісні дані публічного тесту на проникнення та аналізу вихідного коду системи інтернет-голосування, проведеного Поштою Швейцарії.

Публічний тест на проникнення		Аналіз вихідного коду	
Кількість учасників	3 200, з 137 країн	Зауваження отримані	84
Подано зауважень	173	Прийняті для реагування	28
З них підтверджено ⁴	16	З них оптимізаційні	25
Критичні зауваження	0	З них критичні	3
Некритичні оптимізаційні пропозиції	16		

Було отримано низку повідомлень, з яких три були визнані критичними. Підсумки наведені в Таблиці 2.

Жодна з критичних вразливостей, виявлених у результаті аналізу вихідного коду, не була використана в ході публічного тесту на проникнення, попри значні фінансові стимули. Та все ж критичні проблеми, виявлені дослідниками, ⁵ котрі проаналізували вихідний код, виявились достатніми, щоб використання системи інтернет-голосування Пошти Швейцарії було призупинено на травневих виборах 2019 року. Після виявлення критичних вад у вихідному коді Пошта Швейцарії оголосила, що її постачальники внесуть корективи, а новий код буде проаналізовано незалежними експертами. Цей процес займе певний час, тож система не надавалась кантонам для використання на травневих виборах 2019 року.

Федеральна канцелярія оголосила про перегляд процедур ліцензування та сертифікації,

беручи до уваги результати та відкриття публічного тесту на проникнення та аналізу вихідного коду. Попри те, що виправлені версії програм стали доступними незабаром після виявлення вразливостей, система для дистанційного голосування, розроблена Поштою Швейцарії, все ще не використовувалась на жовтневих федеральних виборах 2019 року.

Окремо від впливу ПТП та аналізу вихідного коду, організованих Поштою Швейцарії, змін зазнавала й інша основна використовувана система – та, що діє в кантоні Женева. Пославшись на високу вартість розробки та підтримки ускладненої системи голосування (яка відповідала б підвищеним вимогам безпеки та верифікабельності), Уряд кантону Женева в листопаді 2018 року вирішив припинити подальшу розробку цієї системи. ⁶ Женева запропонувала продовжувати використовувати систему до 2020 року. Однак, прореагувавши на підсумки федерального аналізу електронного голосуван-

ня, Женева вирішила припинити використання систем у 2019 році. Відповідно і в травні 2019 року (референдуми/ініціативи), і в жовтні 2019 року (політичні вибори), вперше за шістнадцять років, у Швейцарії не використовувались жодні системи інтернет-голосування.

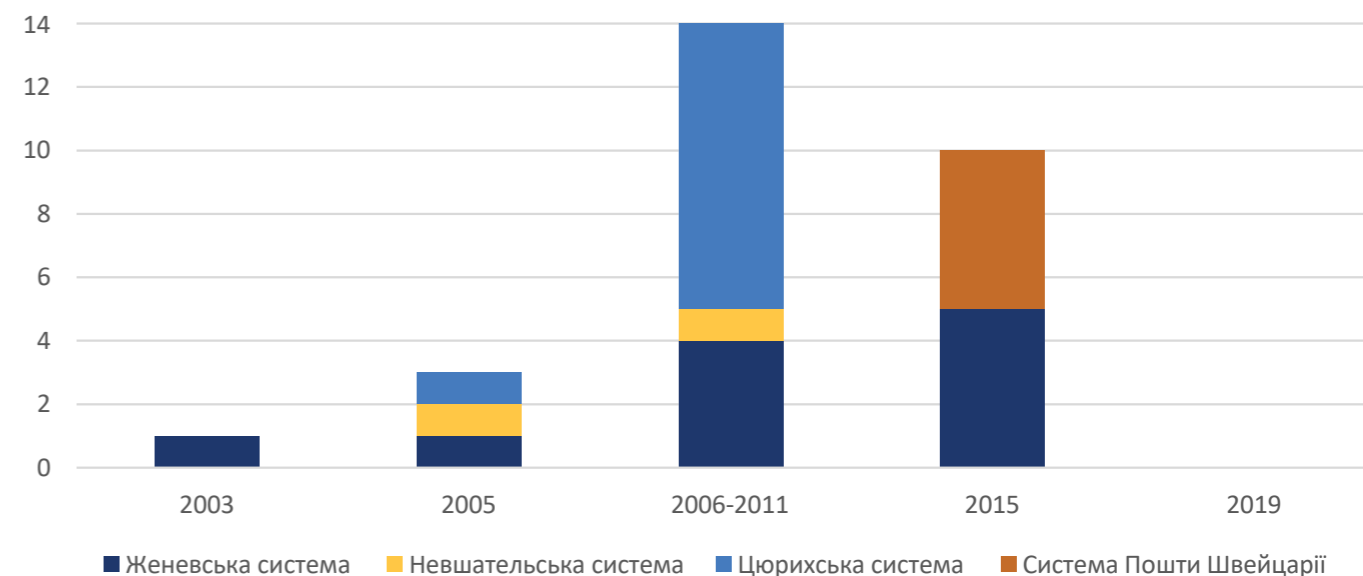
ПОТОЧНИЙ СТАН СПРАВ І ПЕРСПЕКТИВИ ІНТЕРНЕТ-ГОЛОСУВАННЯ В ШВЕЙЦАРІЇ

Наразі жодна система інтернет-голосування не сертифікована для використання у Швейцарії. Деякі кантони заявили про намір відновити інтернет-голосування, як тільки обрана ними система буде сертифікована. Паралельно Федеральний Уряд Швейцарії аналізує системи і процедури сертифікації та авторизації та замовив кілька звітів експертів – як швейцарських, так і міжнародних.

Окремо була започаткована ініціатива прямої демократії, яка передбачає внесення змін

Кількість кантонів, що використовували інтернет-голосування у 2003–2019 роках.

Використання інтернет-голосування у швейцарських кантонах, 2003–2019 роки

до Конституції Швейцарії, щоб встановити мораторій на електронне голосування доти, поки не буде дотримано низки різних критеріїв. ⁷ Якщо буде зібрано достатньо підписів, долю цієї ініціативи вирішуватимуть виборці Швейцарії, а в разі схвалення вона матиме значний вплив на майбутнє електронного голосування у Швейцарії.

В іншому випадку, відповідно до чинного закону та правил, для проведення інтернет-голосування може використовуватись будь-яка сертифікована система. Ймовірно, хоч і не гарантовано, що у Швейцарії практика інтернет-голосування

буде поновлена в середньостроковій перспективі.

УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Раніше дистанційне голосування (голосування поштою) використовувалося широко та користувалося довірою, доки не відбулось пілотне дослідження інтернет-голосування. ⁸ Швейцарська система інтернет-голосування спирається на паперові підтвердження, відправлені виборцям Поштою Швейцарії. Нова технологія впроваджувалась поступово. Індивідуальна верифікабельність ускладнює справу. Публічні тести на про-

никнення та аналізу вихідного коду сприяють підвищенню надійності та стійкості систем. Численні переривання та призупинення використання системи інтернет-голосування мають на меті ретельне планування заходів запобігання надзвичайним ситуаціям. Політична опозиція до інтернет-голосування може бути опосередкованою. Послідовні рекомендації від місій спостерігачів та експертів ОБСЄ у Швейцарії містять цінну інформацію для розробки належної практики та міжнародних зобов'язань.

⁴ Див. <https://www.onlinevote-pit.ch/stats/> для ознайомлення з подробицями та описами поданих зауважень.

⁵ Див. <https://www.bk.admin.ch/bk/en/home/politische-rechte/e-voting/berichte-und-studien.html>.

⁶ <https://www.ge.ch/actualite/geneve-met-terme-au-developpement-sa-plateforme-vote-electronique-chvote-28-11-2018> – французькою мовою.

⁷ Тільки німецькою, <https://www.bk.admin.ch/ch/d/pore/vi/vis493.html>

⁸ <https://eprint.iacr.org/2017/325.pdf> ст. 2.

Міжнародні стандарти та найкращі практики е-голосування*

Нові технології та е-голосування – в плані того, як їх вибирають і впроваджують, – мають відповідати положенням відповідних законів. Конституційні принципи загального, рівного, вільного, таємного та прямого виборчого права, пов'язані з виборами фундаментальні права та процедурні гарантії є директивами та засадничими принципами, які мають втілюватися за допомогою нової технології, а не суперечити їй.

Технічні деталі впровадження технології мають наводитись в адміністративних нормах, а не в законодавстві. Різні країни мають обґрунтовані побоювання з приводу впровадження е-голосування, оскільки деталізація технічних заходів у законі (вищого рівня) може бути проблематичною, з огляду на швидкий розвиток технічних стандартів. Швейцарія та Естонія, наприклад, ухвалили багатопарове законодавство, де

деталі більш технічного характеру регулюються актами нижчого рівня. Стабільність законодавства є ключовою характеристикою для того, щоб ЦВК була в змозі планувати вдосконалення виборчого процесу заздалегідь, ще до запровадження нової технології.

Є низка міжнародних норм, які можна проаналізувати, розмірковуючи над змінами правової бази. У звіті IFES щодо інтернет-голосування в Норвегії запропоновано основу для перевірки дотримання інтернет-голосування міжнародних стандартів.¹ Рекомендація Ради Європи 2017 року є, можливо, найважливішим набором стандартів на даний момент – вона містить більше ніж 49 пунктів (згрупованих за темами: «Загальне виборче право», «Рівне виборче право», «Вільне виборче право», «Регуляторні та організаційні вимоги», «Прозорість та спостереження», «Підзвітність» та «Надійність і

безпека системи»).² Також збільшується масив інших стандартів електронного голосування,³ зокрема стосовно спостереження⁴ за виборами,⁵ але також і у формі директив⁶ для ОАВ.

Залучення недержавних організацій (компанія-розробник програмного забезпечення, постачальники апаратних засобів, кібербезпекових послуг тощо) стає неминучим, коли йдеться про високотехнологічні рішення. ЦВК та інші відповідні державні органи⁷ повинні визначити чіткі рамки щодо обов'язків, критеріїв та процедур для підтвердження компетенції та незалежності органів сертифікації. ЦВК має вжити відповідних заходів, щоб уникнути обставин, за яких вибори залежать від кількох основних постачальників.

Українські зацікавлені сторони повинні розглянути можливість регулювання строків запровадження нової техноло-

гії. Загальновизнано, що нова технологія є дизруптивною, а у випадку виборів неможливе повторне її застосування у разі наявності проблем на початку. Будь-яке рішення про використання технологій – чи то стратегічного характеру, чи то про зміну постачальника – повинне плануватись заздалегідь, щоб залишалось досить часу для визначення здійсненності, пілотних досліджень та поступового розгортання, за винятком форс-мажорних обставин.

За даними Венеціанської комісії Ради Європи, до базових елементів виборчого законодавства не слід вносити зміни менше ніж за рік до виборів. Цей принцип, серед інших, був розтлумачений Венеціанською комісією так: будь-яка реформа виборчого законодавства повинна відбутися достатньо заздалегідь, щоб її справді можна було застосувати на виборах.

У сфері е-голосування практичний досвід та дослідження дозволяють припустити, що, плануючи запровадити е-голосування, треба думати не про найближчі вибори, а про ті, які будуть після них. Однак, хоча деяка міра стабільності необхідна на високому рівні, виборчий закон повинен бути таким, щоб його можна було адаптувати до мінливих обставин, нового середовища загроз, нової технології та всіх інших елементів, які можуть вплинути на добросовісність виборчого процесу.⁸

КОНКРЕТНІ ЗАСТЕРЕЖЕННЯ ЩОДО ІНТЕРНЕТ-ГОЛОСУВАННЯ

Зокрема, варто розглянути такі питання:

- Стійкість до примусу⁹ є міжнародним принципом, закріпленим у Статті 7.7 Копенгагенського документа ОБСЄ 1990 року¹⁰. Інтернет-голосування створює нову парадигму та порушує питання про конфліктуючі вимоги, коли йдеться про верифікабельність голосу та стійкість до примусу;

- Конфіденційність голосування. Одне з найбільш контроверсійних питань стосується того, чи голосування в невідконтрольованих середовищах відповідає принципу таємного голосування, і як можна забезпечити конфіденційність голосування, коли голос подається вдома, з власного комп'ютера;¹¹

- Електронні реєстри населення. Слід розглянути юридичні норми щодо використання електронного реєстру населення та наслідки цього для системи інтернет-голосування;

- Аудити, повторний підрахунок голосів і адміністрування. Слід розглянути можливість створення правових норм, які регулюватимуть питання аудиту та адміністрування виборів і компетенцію органів адміністрування виборів, включаючи сертифікацію систем, аудити та повторний підрахунок голосів, аудиторський слід, який може бути верифікований виборцем, та інше;

- Місцеві, регіональні та національні зобов'язання. Слід розглянути зобов'язання, пов'язані з інтернет-голосуванням, на місцевому, регіональному та національному рівнях;

- Вплив інтернет-голосування на недійсні та незаповнені/протестні виборчі бюлетені.

Врешті-решт, запровадження будь-якого типу е-голосування вимагає суттєвих змін до виборчого законодавства. Однак початкові пілотні проекти можуть потребувати особливих положень, які стосуватимуться цих експериментальних проектів, перш ніж буде здійснено загальний перегляд законодавства, якщо таке голосування планується запровадити в усій країні.

УРОКИ З НІМЕЧЧИНИ

Конституційний Суд Німеччини¹² дійшов висновку, що будь-який вид електронного голосування є неконституційним з низки причин: виборцям доводиться сліпо довіряти технології, у них немає жодного способу фактично дізнатись, як комп'ютери враховують їхні голоси, а будь-яка електронна чи нова система має бути такою ж зрозумілою та придатною для використання неспеціалістом, як і система, яку вона замінює (ручка та папір для фізичного виборчого бюлетеня). Це, по суті, унеможливило запровадження будь-якої нової системи електронного голосування в Німеччині за нинішніх рівнів

* За матеріалами *Дослідження щодо доцільності запровадження нових виборчих технологій в Україні*, проведеного Міжнародною фундацією виборчих систем (IFES).

1 Звіт «Електронне голосування – виклики та можливості» Міністерства місцевого самоуправління Норвегії: https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/krd/prosjekter/e_valg/evaluating/topic7_assessment.pdf.

2 Рекомендація Ради Європи щодо стандартів е-голосування, 2018: <https://www.coe.int/en/web/electoral-assistance/-/council-of-europe-adopts-new-recommendation-on-standard-for-e-voting>.

3 Довідник IFES та НДІ «Implementing and Overseeing Electronic Voting and Counting Technologies», 2013: https://www.ndi.org/sites/default/files/Implementing_and_Overseeing_Electronic_Voting_and_Counting_Technologies.pdf.

4 The Carter Center Handbook on Observing Electronic Voting, https://www.cartercenter.org/resources/pdfs/peace/democracy/des/Carter-Center-E_voting-Handbook.pdf.

5 ODIHR's Handbook For the Observation of New Voting Technologies, 2013: <https://www.osce.org/odihr/elections/104939?download=true>.

6 Наприклад, <https://www.idea.int/publications/catalogue/cybersecurity-in-elections?lang=en>.

7 https://www.zora.uzh.ch/id/eprint/133915/1/2016_ElectoralExpert_Legality-Separation-of-powers-Stability-of-electoral-law-and-ICT_ADrizaMaurer.pdf.

8 Там само.

9 Примус – це практика переконування когось проголосувати певним чином з використанням сили чи погроз. Більше інформації щодо правових аспектів примусу наведено в розділі 5.3 Системи з наскрізною верифікацією.

10 <https://www.osce.org/odihr/elections/14304>, стор. 6 – «виборці мають голосувати, не боячись помсти».

11 Це питання стосується і голосування поштою.

12 https://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Entscheidungen/EN/2009/03/cs20090303_2bvc000307en.html.

Дострокові парламентські вибори в Ірландії

Дострокові вибори в Ірландії, які відбулися 8 лютого, завершили багаторічний період, коли дві політичні партії, консерватори "Фіне гел" і ліберали з партії "Фіанна Фойл", визначали політику країни. За підсумками голосування націоналісти "Шинн Фейн" фактично стали третьою силою.

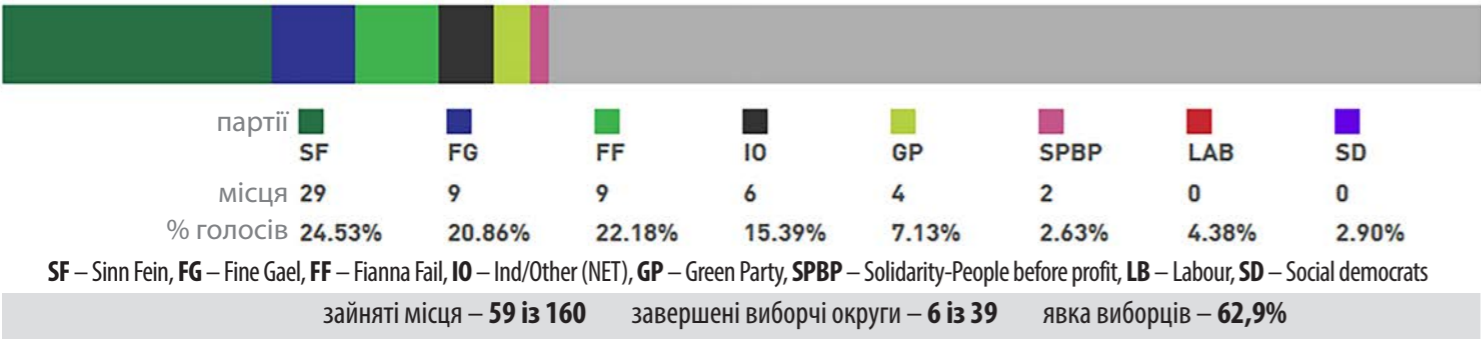
"Шинн Фейн" набрала 24,5% голосів, найбільша опозиційна партія "Фіанна Фойл" – 22,2%, а дотепер владна "Фіне гел" на чолі з прем'єром Лео Варадкар – також 20,8%.

Мері Лу Макдональд, лідерка "Шинн Фейн", яка виступає

за об'єднання Ірландії з британським регіоном Північна Ірландія, заявила про готовність до коаліційних переговорів. Вона висловила прагнення сформувавши "народний уряд".

Націоналістична "Шинн Фейн" раніше вважалася полі-

тичним крилом воєнізованої Ірландської республіканської армії (ІРА), метою якої є досягнення повної самостійності Північної Ірландії від Сполученого Королівства.

Позачергові парламентські вибори в Азербайджані

В Азербайджані відбулися перші в історії країни позачергові парламентські вибори, які повинні були пройти в листопаді 2020 року, але в грудні 2019 року президент Азербайджану Ільхам Алієв оголосив про проведення дострокового голосування після розпуску парламенту.

За даними Центральної виборчої комісії АР, перемогла правляча партія "Ені Азербайджан", яку очолює президент Ільхам Алієв.

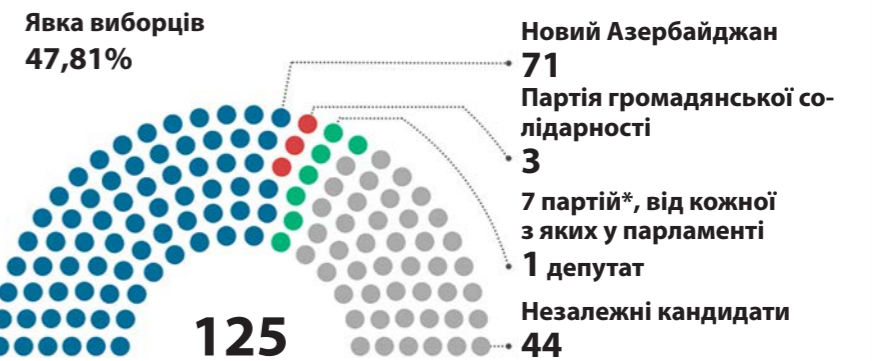
У виборах брали участь 1314 кандидатів, з яких 246 висунуто політичними партіями, 24% кандидатів жінки, також самовисуванці і висуванці від ініціативних груп громадян.

Увечері 9 лютого провладна партія "Ені Азербайджан" під головуванням президента Ільхама Алієва оголосила про свою перемогу. Вона отримала 71 мандат у 125-місцевому парламенті.

Явка виборців досягла 47,81%. До списків виборців на виборах до Міллі Маджлісу було включено 5329461 виборця, найстаршому з яких 126 років.

За ходом виборів стежили численні місцеві (понад 77 тис.) і закордонні (883) спостерігачі.

Парламент Азербайджану-2020: партії

* Партія єдиного народного фронту Азербайджану, Партія демократичних реформ Азербайджану, Партія великого творення, Партія громадянської єдності, Партія демократичної просвіти Азербайджану, Партія "Родина-мати"

Парламент Азербайджану-2020

"Червоно-зелені" перемогли на виборах до парламенту Гамбурга

Соціал-демократи та Зелені отримали 82 зі 121 місця в гамбурзькому парламенті. Вільні демократи, а також правопопулісти ледве подолали п'ятивідсотковий бар'єр.

відсотка голосів (-4,7%). За ними – Ліва партія – 9,1 відсотка (+0,6%). Двом партіям ледь вдалося подолати п'ятивідсотковий бар'єр. Вільні демократи (ВДП) отримали підтримку рівно п'яти відсотків виборців (-2,4%), а за правих популістів з "Альтернативи для Німеччини" проголосували 5,3 відсотка виборців (-0,7%).

Явка на виборах становила 63,3 відсотка (56,5% у 2015 році).

У земельному парламенті засідає 121 депутат. При цьому фракція ХДС була другою за чисельністю. Гамбурзький парламент не працює постійно, тож багато його членів мають основну роботу, а засідання проводять в післяобідній і вечірній час. Мешканці Гамбурга мають право обирати парламент з 16 років.

За результатами голосування на виборах до земельного парламенту Гамбурга, які відбулися **23 лютого**, перемогла Соціал-демократична партія Німеччини (СДПН). Соціал-демократи отримали 39 відсотків голосів виборців, що на 6,6 відсотка менше, ніж на попередніх виборах у 2015 році.

На другому місці партія "Союз-90/Зелені", яка в порівнянні з попередніми виборами

додала 11,9 відсотків за підтримки 24,2 відсотка виборців, що голосували. Це означає, що бургомістр Гамбурга соціал-демократ Петер Ченчер (Peter Tschentscher) може продовжити керувати містом на чолі червоно-зеленої коаліції. Разом СДПН і Зелені отримають 82 зі 121 місця в земельному парламенті.

Третьою політичною силою залишаються християнські демократи – вони здобули 11,2

Ландтаг – земельний парламент у Німеччині. Вищий орган законодавчої влади федеральних земель ФРН.

Ландтаг (Landtag) у Федеративній Республіці Німеччина – регіональний законодавчий (представницький) орган влади, парламент федеральних земель. У містах Бремен і Гамбург, що мають статус федеральних земель, регіональний орган законодавчої влади називається не Landtag, а Bürgerschaft (земельний парламент). Парламент Берліна також має статус федеральної землі, називається палатою представників (Abgeordnetenhaus).

Депутати ландтагів приймають закони, затверджують бюджет і обирають главу земельного уряду (Landesregierung) – прем'єр-міністра (Ministerpräsident). Парламентські вибори в федеральних землях Німеччини, за винятком Бремена, проходять кожні п'ять років. Депутати ландтагу Бремена обираються кожні чотири роки.

Вибори в Ірані: консерватори перемогли за рекордно низької явки

23 лютого відбулися вибори до парламенту в Ірані. Консервативні кандидати отримали всі 30 місць у парламенті від столиці Тегерана, повідомили представники влади Ірану. Всього в парламенті Ірану 290 місць.

Глава МВС Ірану Абдур-Реза Рахмані після оголошення остаточних підсумків парламентських виборів повідомив про участь у голосуванні 42,57% іранських громадян.

Одинадцять виборів в Ісламській меджліс відбулися 21 лютого, в 208 виборчих округах по всьому Ірану, і перші проміжні вибори п'ятого скликання Асамблеї експертів шариату були проведені в п'яти округах.

Офіційне оголошення результатів виборів показало, що Фронт стабільності і коаліції отримав більшість місць від Тегерана та інших провінцій. Після фундаменталістів незалежні кандидати зайняли друге місце, а останніми виявилися реформісти. В округах, де жоден кандидат не набрав 20% голосів, другий тур пройде в квітні.

Участь у виборах взяла рекордно низька кількість виборців. Це найнижчий показник з 1979 року, коли Ісламська революція привела до влади шаха в країні.

Абдулреза Фазлі пояснив низьку явку поганою погодою, катастрофою українського «Боїнга», збитого Тегераном, спалахом коронавірусу та іншими неприємними чинниками. Результати виборів показують, що більше двох третин складу парламенту Ірану змінилося.

